

ÇOCUK EDEBİYATINDA SANAT VE DEĞERLER EĞİTİMİNİN SORGULANMASI

Gamze SOMUNCUOĞLU ÖZOT*

Öz

Çocuk edebiyatı, yarının yetişkinlerine özel bir alan olduğu için edebiyatın üzerinde en geniş hassasiyetle durulması gereken sahasıdır. Son yıllarda, en belirgin örnekleri Amerikan edebiyatında görülen, mizah oluşturma amacıyla sanat ve değerler eğitiminin yapı söküme uğratıldığı çocuk hikâyeleri, romanları dikkatleri çekmektedir. Yansımaları Türk edebiyatında da görülmeye başlayan bu tür, çocuk edebiyatının elzem unsurlarından sanat ve değerlerin öğretilmesini tahliye ederken ardında üzerinde mutlaka durulması gereken sorunsallar bırakmaktadır. Oysaki çocuk edebiyatının olmazsa olmazları; anlatı içinde çocuğa sanatsal değeri olan bir kurgu ile dilin ve anlatımın inceliklerini estetik bir üslupla hissettirmek ve didaktizme düşmeden evrensel ve kültürel bellekteki erdemleri, insanî değerleri duyumsatmaktır. Bu çalışmada çocuk edebiyatında sanat ve değerler eğitiminin önemi vurgulanarak bu unsurların göz ardı edilmesinin yaratabileceği sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, edebiyatta sanatsallık, değerler eğitimi, kolektif bilinç.

QUESTIONING THE ARTS AND EDUCATION OF VALUES IN CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

Since children's literature is a special area for the adults of tomorrow, it is a field that needs to be focused on sensitively. In recent years, in children's literature, children's stories and novels in which art and values education are deconstructed to create humor attract attention. The most prominent examples of this can be found in American literature. This genre, whose reflections have started to be seen in Turkish literature as well, while evacuating "art" and "education of values", which are essential elements of children's literature, leaves behind problems that must be dwelled on. However, indispensables of children's literature; It is to make

---

* Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - ORCID: 000 -0002-9845-9551.

e- posta: gamzeozot@yahoo.com

Geliş/Received: 21 Kasım / November 2020

Kabul/Accepted: 30 Kasım / November 2020

the child feel the aesthetic and artistic elements in the narrative and to make the child feel the virtues and human values in the universal and cultural memory without falling into didacticism. In this study, emphasizing the importance of art and values education in children's literature, it is tried to reveal the impossibility of putting these elements aside.

Keywords: children's literature, artistry in literature, values education, collective consciousness

Giriş

Çocuk; gelecek dönemlerin yetişkini, yol göstereni, çığır açanı, karar mercii olacağından belki de üzerinde en çok durulması ve itina edilmesi gereken özel bir varlıktır. Gelecek nesillerin güçlü, özgüven sahibi ve girişimci bir ruha sahip olup olamayacağı bireylerin yaşayacakları çocukluk süreciyle yakından ilişkilidir. Milletler bundan dolayı çocuğu, çocuk eğitimini farklı ve özel bir alan olarak algılar/algılamalıdır.

Çocuğun bilinci, karakteri, algısı, bakış açısı, kültürel belleği oluşurken edebiyatın özel bir yere sahip olduğu tartışmasız bir gerçektir. Nasıl ki anne bebeğinin ilk yıllarında onu uyutmak için ninniler söyler, sonraki yıllarda masallar anlatırsa ilerleyen dönemlerde –çocuğun algı yeteneğinin de gelişmesiyle- bunların yerini hikâyeler, romanlar, şiirler alacaktır/almalıdır. İnsan; duygu-düşünce alışverişi yapan, yapmak zorunda olan, hayal kuran ve bunları paylaşan bir yaratılışa sahiptir. Bunlardan yoksun kalması onun gerçek anlamda bir birey haline gelebilmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Sözü edilen konunun gerekliliğini erken dönemlerde kavramış milletlerin çocuğa ve çocuk edebiyatına önem verdikleri hatta bu alanı milliyetçi yapının sağlamaştırılması adına özel olarak kullandıkları görülmektedir. Türk edebiyatında masal, ninni, hikâye gibi türler her daim sözlü edebiyatın bir getirisi olarak çocukların hayatında yer almakla birlikte çocuğa özel edebiyat ürünlerinin Tanzimat’la birlikte verilebildiği görülmektedir. İlk çocuk dergisi olan *MümeYYiz* 1869 yılında Kıımlı Türk eğitimci Sıdkı Efendi tarafından çıkarılmaya başlanmış, ardından çocuklara özel yayınların sayısı artırılmıştır. Bu dönemde yetişkinlerin “çocuk” algısı; öğüt vermek, yönlendirmeye çalışmak, algı oluşturmak ile paralellik arz ettiği için verilen ilk edebî eserlerdeki didaktik yapı ve yer yer ideolojik bağlamda yönlendirme çabası gözden kaçmaz. Elbette gerçek anlamda çocuk edebiyatını algılamış ve ona göre verilmiş eserler de yok değildir. Özellikle son dönemlerde çocuk edebiyatının önemi daha iyi algılanmış ve çocuk psikolojisi, çocuğun kavrama özellikleri göz önünde tutularak yetkin yapıtlar ortaya konulmuştur; ancak edebî altyapıdan yoksun ve çocuk edebiyatı kıstaslarından bîhaber ürünlerin bolluğu da göz ardı edilemez.

Tam da bu noktada son yıllarda popüler olmaya başlamış, çizgi roman türüne benzer yeni bir yönelimin dikkatleri çektiği belirtilmelidir. Amerikan edebiyatından *Saftirik Greg'in Günlüğü*, *Kaptan Düşükdon* gibi örnekleriyle dikkatleri çeken, argo sözcüklerin kullanılabilindiği, hayatla alay eden, etik kuralları çok da önemsemeyen, bilinen çocuk anlatı türlerinin dışında yeni bir anlatım sunan ve pragmatizm, öğreticilik, mizah ve sanat

konularında soru işaretleri uyandıran yeni bir yönelim Türk çocuk edebiyatında da kendini hissettirmeye başlamıştır.

Çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuk dünyasına göre yazılması gerektiği, otorite kurma hedefiyle ya da tamamen belli bir ideolojiye yönlendirme amaçlı yazmanın yanlışlığı yadsınamaz bir gerçektir. Diğer taraftan didaktik, otoriter, sıkıcı olmamak adına değerler eğitimi bir tarafa bırakmak ya da değerleri değersizleştirmek nasıl bir yaşam algısının yansımaları olabilir? Bir sanat dalı olan edebiyatın sanatsal yapısının da güçlü bir şekilde çocuklara hissettirilmesi, masallardan, ninnilerden alınan sanatsal tadın her daim yerini koruması gerekmez mi? Aksi takdirde verilen ürünlere roman, hikâye denilebilir mi? Çocukların okuma oranını artırdığı (!) söylenen bu tarz metinler gerçek anlamda bir edebî anlatı grubuna girmekte midir?

Bu tür sorulara cevap bulabilmek amacıyla başlatılmış bu çalışmada çocuk edebiyatının sanatsal açıdan hangi özelliklere sahip olması gerektiği irdelenirken çocuk edebiyatında değerler eğitimi meselesi ele alınmaya çalışılacaktır. Bu sayede sanat ve değerler eğitiminden yoksun bir çocuk edebiyatının düşünülüp düşünülemediği ortaya konulmuş olacaktır.

Sanatsız Kalmış Bir Çocuk Edebiyatı Olabilir mi?

Sanat, insanların çocukluk dönemlerinden itibaren ihtiyaç duydukları, yoksun kaldıklarında birey olma süreçlerinde psiko-sosyal yetersizlikler oluşturabilecek, esasında duygusal yücelme sağlayan bir alandır.

Tolstoy *Sanat Nedir?* adlı yapıtında uzun akıl yürütmeler ve alıntılardan sonra sanatı şöyle tanımlar: “*Daha önce yaşadığı bir duyguyu yeniden canlandırmak ve bunu yaparken hareketle, çizgiyle, renkle, sesle ya da sözcüklerle dile getirilen imgeler aracılığıyla bu duyguyu başkalarına aktarıp onların da aynı şekilde yaşamalarını sağlamak... sanat denilen şey budur işte. Bir insanın, yaşadığı bir duyguyu, belirli dışsal işaretlerle ve bilinçli olarak başkalarına yansıtması ve o başkalarının da aynı duyguyu yaşamalarından ibaret insani bir etkinliktir sanat.*”(1941: 62-63). Tolstoy’un bu düşünceleri elbette akıllara Aristoteles ve “mimesis” kavramını getirmektedir. Aristoteles, *Poetika* adlı eserinde sanatı taklit olarak algılamış ve bunu “mimesis” sözcüğüyle ifade etmiştir. Bu bakış açısından yola çıkılacak olursa sanat, hem icra edilirken hem de talep edildiğinde taklide dayanan; ancak aynı zamanda bir duygusal alış-veriş olarak da algılanabilecek ve bu yanı sıra bireye ve topluma fayda sağlayan bir alan olarak belirir. Sözü edilen duygusal alış-veriş sanat dallarından belki de en çok edebiyat kanalıyla yoğun bir biçimde yapılabilmektedir. Özünde dile, söz söylemeye dayalı bir alan olan edebiyat aslında söz söylemenin çok ötesinde bir pozisyona sahiptir. Tolstoy, *Sanat Nedir* adlı eserinde söz ile sanatın da birbirinden farklı olgular olduğunu belirtir. “*Söz, insanların düşünce ve deneyimlerini birbirlerine aktarmaya yarar; böylece o insanları bir araya getirmenin, birleştirmenin aracı işlevini görür; sanatın işlevi de tıpkı bunun gibidir. Sanatın insanlar arasında kurduğu ilişkinin sözün kurduğu ilişkiden farkı, sözün insanların birbirlerine düşüncelerini, sanatın ise duyguları aktarmanın aracı olmasıdır. Sanat, bir başkasının yansıttığı*

duyguları görerek ya da duyarak algılayan birinin, bu duyguların aynısını yaşaması temeline dayanan bir etkinliktir”(1941: 60). Buradan yola çıkılacak olursa sanatın bir dalı olan edebi eserlerde söz söylemenin değil, hakiki duygu aktarımının, empatinin, duygusal bağlantı kurmanın temel kriterler olduğu anlaşılmaktadır. Sanatın tüm dalları şüphesiz değerlidir ve insan, insan etkileşimi, duygu aktarımı bağlamında paha biçilmezdir. Bir sanat dalı olan edebiyat duygu ve düşünce aktarımının en üst seviyede yapılabildiği bir alan olması bağlamında özel bir yere sahiptir.

Edebiyat, bir güzel sanat dalı olarak öteki sanatlardan oldukça farklı gereç ve yöntem dağarcığına sahiptir. Edebiyat eserinin hemen her yönüyle insanî öğeler, insana has bakış açıları ile donanmış olmasını gerekli kılan bu gereç, yöntem ve içerik öğelerinin hemen hepsi, doğal olarak, edebiyatın insan odaklı bir sanat oluşuyla ilintilidir. Edebiyat sanatı, insansız olamayışını, insana olan bağımlılığını bünyesindeki eserlerin dille meydana getirilmesi, devingen/ekspresif yapıda olması ve zihinselliğe dayanması ile gerçekleştirmektedir.(Sazyek 2013:1138)

Hakan Sazyek’in de belirttiği üzere insan odaklı bir sanat dalı olan edebiyat, insana her yaşta ihtiyaç duyduğu vazgeçilmez bir şeyi vaat eder: Oyun! Edebiyat kurmaca yapısıyla her yaşa hitap edebilen bir oyun değil midir?

Çocukların “evcilik” oynarken kurdukları hayali dünyalardan ne farkı vardır romanların, öykülerin? Evcilik oynayan çocuk, oyunun içine gerçek yaşantısından bilebildiği ya da anlamlandırmaya çalıştığı konuları, başa çıkamadığı sorunları yerleştirir. Oyun onun ruhunu sağaltma yeridir, kendine dışardan bakabilme mekânıdır, söyleyemediklerini söyleyip rahatlatma sahasıdır. Yetişkinler de Freud’un *Sanat ve Edebiyat* adlı yapıtında ortaya koyduğu gibi yazdıkları eserlerde ruhlarını yüceltmeye, sağaltmaya, sorunlarını çözmeye ya da duygusal tatmin yaşamaya çalışırlar. Romanlar, hikâyeler, şiirler “evcilik” alanlarıdır. Dolayısıyla çocuk edebiyatında bu “oyun” yapılanmasının çok daha güçlü ve sahih olması beklenir. Çocuk edebiyatı yazarlarının hakkını vererek yazdıkları eserlerin/ kurdukları evciliklerin hem onu okuyan çocuğa hem de bir anlamda kendi benliğine psikolojik destek sağlayacağı aşikârdır. Oyun nasıl ki çocukların ruhunu doyuruyorsa edebiyat da aynı görevi tüm insanlara karşı kademeli olarak üstlenir, üstlenmelidir. Edebiyatın bir sanat olması ile oyun kavramı arasında sıkı bir ilişki vardır. İkisinde de insanın ruhunu yüceltmesi, kendini tam anlamıyla ortaya koyması ve psikolojisini sağaltması söz konusudur.

Wittgenstein'a göre düşünce ve dünyanın sınırları dilin sınırlarıyla-dil oyunlarıyla çevrelenir. Dilin sonsuz labirentleri -Derrida'da benzer biçimde karşılık bulduğu şekliyle- varlığı işaret etmekten öte; sürekli yer değiştiren neyin gölgesi olduğu sürekli değişen bir olgu olarak doğrudan dilin/kelimelerin kendisine göndermede bulunur. Dilin kendisi bu şekilde bizzat bir oyun alanına dönüşür (Tekerek, 2006: 51). Bu dinamik hareket karşısında sabit bir nokta bulmak olanaksız olduğundan tek çıkış oyuna sığınmaktır (Akt. Sayak 2016: 24).

Sedat Sever, *Çocuk ve Edebiyat* isimli yapıtında “[ç]ocuk kitapları (öykü, roman, şiir vb.), çocukların olay, olgu ve durumların sanatçı bakış açısıyla yorumlanmasına tanık oldukları görsel ve yazılı araçlardır. Kitaplar, okulöncesi dönemden başlayarak çocukları renk, çizgi ve

sözcüklerin estetik diliyle tanıştıran, onlara anadilin güzelliğini duyumsatan ilk araçlardır”(Sever 2017: 20) demektedir. Belki en çok da çocukların ihtiyacı vardır sanatla, sanat eserleriyle tanışmaya. “Oyun”un sözcüklerle, hayallerle de oynanabileceğini ne kadar küçük yaşlarda öğrenir, hissederse hayat denilen uzun yolculukta o kadar keyif alabilir, o kadar güçlü durabilirler. Bununla birlikte Aristoteles ve Tolstoy’un ortaya koyduğu gibi “taklit” unsuruna dayalı bir alan olan sanat/edebiyat çocuklara korunaklı bir ortamda iyiyi- kötüyü, doğruyu- yanlış, güzeli-çirkini, faydalı ve zararlıyı öğretebilir.

Tam da bu noktada Feridun Oral’ın *Kırmızı Kanatlı Baykuş* isimli öykü kitabından örnekler vermek yerinde olacaktır. Ödüllü bir yapıt olan *Kırmızı Kanatlı Baykuş*’ta arkadaşlık, iyilik yapmak, empati kurabilmek, yapılan iyiliği kabul edebilmek gibi çok önemli olgular didaktizme düşmeyen bir üslup ve şiirsel bir dille çocuk dünyasının içinden anlatılmıştır. Öykünün uzun olmayışıyla birlikte, yazar tarafından oldukça yetkin ve metnin etkisini güçlendirecek şekilde resmedilmiş olması iki sanat dalının bir arada etkin bir anlatıya dönüşmesini sağlamıştır. Eser; küçük olduğu için kanatları henüz güçlü ve kırmızı olmayan yavru baykuşun üzüntüsünü dindirmeye ve uçamama sorununu çözmeye çalışan küçük farenin çıkarsız arkadaşlık duygusu, sevgi, iyilik ve empatisine odaklanmıştır. Farecik, öykü boyunca küçük baykuşun kanatlarının kırmızıya dönmesi için didirir. Gelincik, kırmızı elma, kırmızı bir yumak gibi nesnelere kullanan ancak baykuşu bunlarla uçuramayan farenin tüm uğraşları esnasında baykuşun kanatlarının güçlenip kırmızıya döndüğü ve nihayetinde uçtuğu görülmektedir. Bu yapıtta Feridun Oral, yetişkin dünyasından çocuğa hikâye anlatıp nasihat vermeye çalışmamış, çocuk hayal ve imgelem dünyasını kavrayıp bu bakış açısıyla eseri kaleme almıştır.

Kanatları yeterince güçlü ve kırmızı değildi. Uçmayı çok istese de acele etmemeliydi. Keşke bir arkadaşı olsaydı. Onunla ne çok oyun oynardı. Üzgün üzgün otururken bir çıtırtı duydu. Küçük bir fareydi bu. “Affedersin seni korkuttum mu?” diye sordu fare. “Yoo!” dedi küçük baykuş üzgün bir sesle. “Neden üzgünsün?” diye sordu, küçük fare. “Hiç arkadaşım yok, üstelik uçamıyorum. Kanatlarım kırmızı ve güçlü değil”. “Arkadaş olabiliriz. İstersen seni hemen uçurabilirim!” dedi fare. Fare ile arkadaş olmak çok hoştu. Artık uçmasa da olurdu.(Oral 2017: 4-7)

Kitap boyunca şiir gibi akıp giden bir üslup ve dil ile oluşturulan kurgu, samimiyeti ve sıcaklığıyla okuyucuyu küçük farenin kalbine taşır. Feridun Oral bu hikayede elbette “çocuklar arkadaşlarınızla empati kurmanız ve zor günlerinde onlara yardım etmeniz çok önemli bir erdemdir” demez; ancak hikayede kullandığı zaman, mekan, kurgu, dil unsurlarıyla oluşturduğu sanatsal aura içinde çocuklara bunu duyumsatır, sezdirir. Çocuk eğitiminde, pedagogların ebeveynlere çocuklarla ilgili hep şu uyarıyı yaptığı görülür: “Çocuklar sizin onlara olması gerekeni söylemenizle kalıcı davranışlar edinmezler, onlar sizi izler ve gördüklerini uygularlar”. Buradan yola çıkılacak olursa çocuk edebiyatında sanata yani taklit ile duyumsatma unsuruna teğet geçen bir anlatının çocuk için hiçbir öneminin olmadığı sonucuna ulaşılabılır. Kısacası sanatsız bir edebiyatın çocuk üzerinde duyusal ve bilişsel bir kazanımından söz edilemez.

Servet-i Fünun edebiyatının önemli simlerinden Tevfik Fikret, çocuklara armağan ettiği *Şermin* isimli yapıtında kendisinin dünyaya bakış açısını hissettirmekle birlikte çoğunlukla didaktizme düşmeden, çocuk dünyasını ıskalamadan ve sanatı öğreticiliğe ya da başka herhangi bir oportünist yaklaşıma kurban etmeden seslenmektedir. Bunun belki de en güzel örneklerinden “Veli Baba” şöyle başlıyor:

Veli Baba, /Kaba saba/ Bir adamdır;/ Adam değil, o bir çamdır.../
Görtürseniz ürkersiniz./ Yaşı belki yüz, yüz sekiz: /Tam bir Osmanlı altını!/Bilmem kim koymuş adını;/ Ben görünce hayret ettim,/ “Adam değil bu, çam!” dedim./ Ulu bir çam devirmişler;/ Evirmişler, çevirmişler,/ Budamışlar; kütüğünden/ ne yapılabilir? derken, / Yerde yatan o küskütük/ Koca kütük/ Kaba saba/ Veli Baba/ Oluvermiş; esneyerek, Aksırarak, titreyerek/ Gözlerini yarı açmış;/ Bunu gören korkup kaçmış./ Çalılarda saklananlar/ Orada akşama kadar/ Bekleyip görmüşler: iki kuş/ Biri kumru, biri baykuş, / Ona bir şeyler getirmiş./ Sonra boğazından girmiş./ Köyde ezan okunurken/ Baba birdenbire yerden/ Kalkıp koruluğa doğru/ Yürümüş; o zaman kuru, /-Diyorlar ki- irkilerek, / Ta yerlere eğilerek/ Onu selamlamış; o da/ Girmiş, yerleşmiş koruda./ O vakitten beri orman...(2018: 101)

Bu öykü- şiir hem çocuk hayal dünyasını tam odak noktasından yakalıyor hem de efsane, masal, menkıbe gibi geleneksel türlerimizin atmosferini modernize ederek şiire aktarırken çocuklara kültürel belleğin verilerini fısıldamaktadır. Elbette tüm bunları sanatsal bir haz vererek yapmaktadır. Peki, bunu nasıl başarmış Tevfik Fikret? Öncelikle “Veli Baba” şiirinde şairin oyunsu bir aura oluşturduğu fark edilmektedir. Şiir boyunca Veli Baba’nın kimliği ve yaşamı üzerinden oluşturulan merak ve heyecan unsurları şiirsel anlatımın en etkili tekniklerinden aliterasyon, asonans, kafiyeye, redif gibi özelliklerle birleştirilmiştir. Diğer taraftan şiiri oluşturan öykü bir çocuğa anlatılmış gibidir. Okuyucu buradaki öyküyü sanki gözlerini koca koca açmış, heyecanlı bir çocuktan dinliyormuş hissine kapılır. Dolayısıyla kurgunun içine gelenekten gelen anlatıcılık unsuru yerleştirilmekle birlikte bu görev tam da bir çocuk şiir kitabında olması gerektiği gibi bir çocuğa verilmiştir, denilebilir.

Mustafa Ruhi Şirin, Türk çocuk edebiyatında bu türe uygun en sağlam örneklerin Behçet Necatigil ve Fazıl Hüsnü Dağlarca tarafından verildiğini belirtmektedir. Dağlarca “Özlem” isimli şiirinde “*Yine görmüyor öğretmen/ O başka günlerde/ Annem /Özlemine gidermek için/ Giriyor kapalı kapıdan içeri/ Terlikleri şıkır şıkır/ Gelip oturuyor yanıma gülerek /Önce içine bakıyor gözlerimin /Bakışları daha bir anne/Saçlarımı okşuyor /Eli daha anne sımsıcak /Yine görmüyor öğretmen /Çok sevdiğimi /O başka günlerde*” (Eryeşil 2015:44) demektedir. Şair, şiirde çocuk bakış açısından duyguları yansıtırken bunu sanatın süzgecinden geçirerek yansıtmayı başarmaktadır. Mustafa Ruhi Şirin’in, “Elleri Üzerinde Yürüyen Padişah” adlı şiirsel masalı “*Gökyüzünde ipincecik ışıklar uçuşmaya başlayınca horozlar uyandı. Bir horoz öttü uzaklarda. Yeni günü müjdeledi kırlara, yollara ve dağlara. Bir horoz daha öttü yakınlarda. “Uyanın!” der gibiydi insanlara. Bizim horoz ötünce ben de uyandım. Sürdüm atımı ovalara. Uçar gibi koşuyordu atım. Mevsimlerden süs mevsimiydi. Çiçek çiçekti toprak. Aylardan kirpi ayıydı. Salkım saçaktı üzüm. Günlerden leylek günüydü.*” (Şimşek 2016: 222-223) şeklinde başlamaktadır. Şirin, bu masalda hem Keloğlan masallarını modernize edip geleneği sonraki

kuşaklara aktarmakta hem de alıntıda da görüldüğü gibi çocukların hayal dünyalarını devreye sokacak şekilde betimlemelere, benzetmelere yer vermektedir. Elbette Şirin tüm bunlarla sanatsal bir aura oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere, çocuk edebiyatında sanatın nasıl icra edildiğini ortaya koyabilmek için Tevfik Fikret, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Mustafa Ruhi Şirin'den verilen örneklerde anlatıcı çocuktur, çocuğun gözlerinden görünen dünyanın mimesisi söz konusudur.

Edebiyat sanatı, duygu ve düşüncelerin eğretilmelerle, imgelerle, alegoriyle etkili bir üslup ve dil kullanılarak anlatıldığı bir alandır. Elbette çocuk edebiyatında da bu özelliklerin göz ardı edilmemesi gereklidir.

Estetik-poetik dille yazılmış çocuk kitabının, çocuk üzerindeki etkisi ise daha fazla ve oylumludur. Estetik-poetik dille yazılmış çocuk kitabı ise pedagojik dil ve anlatımla gerçekleşmiş kitaptan daha poetik bir dilden oluşur. Estetik dil dizgesi geliştirici bir işleve sahipken, pedagojik dil dizgesinin didaktik-bilgilendirici işlevi öndedir. Eğitici amaçlı metinde edebiyat, pedagojinin sınırları içinde kalır. Sanatın sezdirme, zevk, eğlence ve hoşça zaman geçirme boyutundan yoksun bir eser ile edebiyatı sanatı önceleyen bir eserin anlam katmanı farklıdır (Şirin 2016: 29).

Doğru algılama, düşünme ve dil kullanımı arasında sıkı bir ilişki olduğu bilimsel bir gerçektir. Bir birey dili ne kadar doğru ve ayrıntılı kullanırsa düşünceleri ve algılayışı da buna bağlı olarak daha derin ve çok katmanlı olur. Bunun tam tersi de söylenebilir. Derin ve ayrıntılı düşünme; mevcut sözcük varlığı, değişmeceli, yan anlam kullanımları, imgeler ve sembollerle anlatım gibi detaylarla kendini gösterir. Öyleyse düşünce ve dilin kullanımı arasında karşılıklı bir alışveriş söz konusudur. Lacan'a göre "dil", bir bebeğin daha doğmadan önce yapılanmış bir ortama doğmasına neden olur (Tuzgöl 2018: 46) Buradan yola çıkılarak insanın doğduğu, yaşadığı ortamda kullanılan dilden müteşekkil bir dünyasının olduğu söylenebilir. Birey, dili ne kadar kısıtlı ve agresif kullanırsa dünyası, düşünceleri o kadar dar ve olumsuz olmakta ve /fakat dili ayrıntılı ve etkin kullanırsa yaşamı ve düşünceleri bu doğrultuda daha net ve kapsamlı olmaktadır. Elbette dili ayrıntılı kullanmanın yolu okumaktan geçer. "Okumayı alışkanlık hâline getiren insan hem algısını hem de beğenisini geliştirebilecektir. Okumanın insanda beklenen gelişimi ve etkiyi gösterebilmesi, sanat eseri özelliği taşıyan eserler aracılığıyla sağlanabilir. Bu bağlamda çocukta var olan estetik ihtiyacının nitelikli edebî eserlerle giderilmesi önemli görülmektedir. Bunun yanında bireylerin hayata farklı bakış açılarıyla bakabilmelerinin ve hayatı algılayışlarının estetik duygusuna yönelik ihtiyacın ne kadar karşılanabildiğiyle ilgili olduğu da söylenebilir" (Dedeoğlu Orhun 2014:602-607). Kısacası çocuk edebiyatında sanat olmazsa olmazdır. Sanatın tahliye edildiği bir çocuk edebiyatı düşünülemez.

Çocuk Edebiyatında Değerler Eğitimi Vazgeçilmezdir!

Hem evrensel hem de kültürel bellekteki değerlerin çocuklara aktarılması ve benimsetilebilmesi bağlamında edebiyat oldukça etkin bir alandır. Son yıllarda "değerler" konusu üzerinden yapılan sorgulamalar, çalışmanın başında sözü edilen türde ve benzeri bazı yapıtlarda bu unsurun

rafa kaldırılmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca çocuk edebiyatının otoriter ve dikte edici olmaması gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak insanî değerlerin bile sorgulandığı ya da yapısının bozulduğu bir anlayışla çocuk kitaplarının kaleme alındığı üzülmektedir. İnsanî değerler evrenseldir ve insanlık için vazgeçilmez bir kolektif bilinçtir. Bu önemli yapı toplumları oluşturan bireylere çocukluk çağında öğretilmezse ya da çarpıtılarak gösterilirse dünyada bir kaos ortamı oluşabileceği gibi toplumlar birçok alanda buhran içine girebilirler.

Elbette çocuk edebiyatında, söz gelimi bir hikâyede sürekli nasihat veren bir anlatıcının olması ya da çocukları belirli bir ideolojiye hazırlama amacı güdülmesi kabul edilebilir bir tavır değildir; buna en başta sanat karşı çıkar. Sözü edilen, edebi eserlerde insanî değerlerin çocuklara verilmesi; ayrıca bu değerler sisteminin tahrip edilmesinin önünde durulmasıdır. Çalışmanın giriş bölümünde de belirtildiği gibi son yıllarda Türk çocuk edebiyatında da yansımaları görülen bir yaklaşım oldukça şaşırtıcı ve ürkütücüdür. Benzerleri çocuk çizgi filmlerinde de görülebilen, evrensel değerler sisteminin yapı sökümünün, çocuk edebiyatında da yerini almış olması üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Burada “değerler” ifadesiyle kast edilen sevgi, yardımlaşmak, yaşlı insanlara saygı göstermek, empati kurmak, çalışkan olmak, hırsızlık yapmamak gibi her insanda mutlaka var olan ya da oluşturulmuş olması beklenen davranış şekilleridir. Bir çocuk hikâyesindeki kahramanların mizah unsuru oluşturma bahanesiyle hırsızlık yaptırıldığı ya da yaşlı bir insana saygısızca konuşturulduğu bir anlatı nasıl ve hangi anlayışla kabul edilebilir, neden üretilir?

Çocuk ve gençlik edebiyatının geleneksel iki görevi vardır: Bir, fayda sağlamak. İki, zevk vermek. Biri diğerine üstünlük sağlamadan uzun süredir gidip gelmektedir. Başlangıçta çocuk ve gençlik edebiyatının öğretimle sıkı bir münasebeti olduğu görülmektedir. Çocuk edebiyatı o zamanlar büyük oranda okul edebiyatı idi... Çocuk ve gençlik edebiyatı, sadece pedagojik semboller altında olamaz. O aynı zamanda edebiyat olarak yeni gerçekliklerin taslağı olarak- okunmalıdır; çünkü o, sadece gerçeklik içerisinde yolunu bulmaya katkıda bulunmak isteyen yol gösterici değil, aynı zamanda gerçeğe ayna tutan ve ondaki yetersizliği bildiren benzer unsurları da içermektedir. (Kaminski 2016, Aktaran Şirin 2012: 40-41).

Kaminski'nin dediği gibi çocuk edebiyatının sadece eğitici olduğu düşünülemez; ancak görevlerinden biri de fayda sağlamaktır. Sanat elbette fayda ile sınıanamaz, sınırlandırılmaz; fakat çocuk edebiyatında eğitime ihtiyaç duyan çocuk söz konusu olduğunda fayda sağlamayı, değerler eğitimi ya da benzer insanî erdemleri bir tarafa bırakmak ya da özellikle saf dışı etmek kabul edilemez.

Sanat ile fayda sağlama her ne kadar birbirine zıt iki ayrı kutup gibi görünse de pragmatik yaklaşım çoğu zaman gerçek anlamda üretilmiş bir sanat eserinin doğal yapısını bozmadan, doğal sanatçı üretiminin sonucunda yer bulur kendisine. Yalvaç Ural'ın ilk olarak 1994 yılında Avusturya'da Almanca olarak yayımladığı *Korkuluğun Kalbi* adlı kitabı evrensel değerlerin, kazanımların çocuklara aktarılabilmesi bağlamında oldukça yetkin bir yapıttır. Birçok ülkede yayımlanan ve oldukça ilgi gören yapıt 1999 yılında Sebastian Barreiro'nun çizimleriyle birlikte Türk çocuk edebiyatındaki yerini almıştır. Sevgi, arkadaşlık, fedakârlık gibi erdemlerin

çocuklara sanatsal bir anlatım tarzıyla sunulduğu yapıtta Ural'ın çocuk kalbi ve hayal dünyasından sıcacık bir kurgu oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu kurgu içinde okuyucuyu sıkmadan, boğmadan yersiz tavsiye ya da öğüt vermeye düşmeden önemli evrensel doğruların altının çizildiği görülmektedir. Yapıtın birçok ülkede farklı çocuklar tarafından beğeniyle okunmuş olması da anlatının evrensel yapısını tasdik etmektedir. Yapıtta, kış mevsimini merak eden küçük bir sığırcığın, annesi ve grupla göç etmek yerine kar tarlalarında kalmayı tercih etmesi ve/ fakat tahmin bile edemeyeceği ölçüde bir soğuk havayla karşılaşınca geç de olsa göç etme fikri içindeyken korkulukla arkadaş olmasının hikâyesi anlatılmaktadır. Yola çıkarsa sığırcığın soğuktan öleceğini bilen korkuluk, tüm kış boyunca onu ceketinin sol iç cebinde ağırlar. *“Korkuluk ilk kez kalbini üzerinde bir sıcaklık, bir kıpırdanış duydu. Sanki çarpan sığırcığın değil, onun kalbiydi”* (2014: 11). Yardıma ihtiyacı olan sığırcığa yuva olmak yalnızlıktan hoşlanmayan korkuluğa da çok iyi gelmiştir. Yapıtın daha ilk satırları hikâyenin çocuk hayal dünyasına göre oluşturulduğunu gösterir. *“Hava çok soğuktu. O kalın ceketi olmasa, belki de soğuktan donabilirdi korkuluk”* (2014:4). Hikâyede kışın en soğuk aylarının zaman unsurunu karşılaması ve mekânın karla kaplı olduğunun hem etkileyici bir şekilde anlatılması hem de resmedilmesi; buna tezat oluşturacak şekilde üşümekten yorulmuş olan sığırcığın korkuluğun iç cebine girince ısınıp hemen uykuya dalması(11) okuyucuya yardımlaşma, sevgi ve arkadaşlığın sıcaklığını derinden hissettirir. Oldukça yalın ve etkileyici bir dille kaleme alınmış yapıt hangi kültürden, milletten olursa olsun çocuğa tüm hayatı boyunca sahip olması gereken duygulardan birkaçını aşılacaktır. Dolayısıyla sığırcık giderken ona *“Güle güle sığırcık... Güle güle kalbim!”*(2014:36)diyen korkuluğun hikâyesinin anlatıldığı yapıt hem bir sanatsal ürün hem de çocukta insanî duyarlılık oluşturan bir metindir. Bu yapıtta anlatıcı, öğretici bir yetişkin edasıyla pozisyon alıp çocuklara iyi kalpli olmanın, yardımseverliğin, sevginin erdemlerinden bahsetmez; ancak oluşturduğu kurgu ve atmosferle bunları çocuklara duyumsatır. Sedat Sever bir röportajında bu konuya ilişkin şunları söylemektedir:

Edebiyatın öncelikli amacı öğretmek değil, duyumsatmak; bilgilendirmek değil, sezinletmektir. Edebiyat, sanatçının dünyasında oluşturduğu öznel gerçekliğin, dilin yaratıcı anlam olanaklarıyla okura aktarılması eylemidir. Dil, içeriği yapılandıran, olay örgüsünü aktaran araçtır. Dilin yaratıcı anlatım olanaklarıyla çocuğun dil ve anlam evreni kuşatılmamışsa; ortada çocuğa uygun bir içerikten söz edilebilir mi? Bir kez daha söyleyelim: Edebiyatın doğrudan öğretme amacı yoktur. Okur, sanatçının duyumsattıklarını kendi yaşantılarının da kılavuzluğunda yeniden yaratır. Özlü bir belirlemeyle edebiyat metinleriyle kurulan etkileşim, okur açısından bir yaratım sürecidir; belleği ve yüreği besler. Okur, yaşama, insana yönelik olarak hiçbir ders kitabında bulup ezberleyemeyeceği (!) nice yaşantıları “ezberlemeden” edinir. Çünkü insanı insan kılan iki temel değişkene; yani, yüreğine ve belleğine sorumluluk verir. Onları devindirerek, kullanarak etkileşim sürecinde özneleşir. Sürecin nesnesi olmaktan çıkıp etkin öznesi konumuna gelmek, öğrenmenin de en önemli engelini aşmak demektir. (Sever 2019: 1)

Korkuluğun Kalbi adlı yapıtta da okuyucu edilgen bir taraf olmaktan çıkarılıp hikâyenin öznesi konumuna taşınır. Dolayısıyla çocuk kuru

nasihatlere boğulmak yerine anlatılan olguyu bizzat yaşayan konumuna getirilir. Hikâyenin kimi yerinde korkulukla kimi yerlerinde de sığırcıkla özdeşleşir. Sığırcık üşürken üşür, korkuluğun ceketinde ısınırken ısınır ve daha da ötesi korkuluk olup sığırcığı sevgisiyle ısıtır. Yapıt tabiatı canlı, cansız tüm unsurlarıyla anlatırken, mevsim geçişlerini sezinletirken insanı da dâhil eder içine. Çiftçi amca “*Sonra da elini korkuluğun ceplerine sokarak, koyduğu buğdayları aradı. Bulamayınca, ‘Anladın mı şimdi, sevgili korkuluk, yazın giderken neden ceplerine buğday tanelerini koyduğumu’*” (2014:36) sözleriyle tabiatın ve sevgi ekosisteminin bir parçası oluverir. Hikâyenin içine yerleştirilen kurt ve karga unsurlarıyla çocuğa yaşam denilen yolculukta zor günlerin de olabileceği; ama sevgi ve yardımlaşma ile bunların da üstesinden gelineceği hissettirilir. Bu haliyle kitap yaşamı çocuğa sezinleten küçük bir anlatıya evirilmiştir. Yaşam güzel, zorlu, heyecanlı, aydınlık-karanlık, güneşli- bulutlu anlarıyla bir bütündür ve sevgi bu serüvende hiçbir zaman bırakılmaması gereken en önemli duygudur. Elbette bu cümle kitabın hiçbir yerinde geçmez ancak yapıtın okuyucuda bıraktığı duygu tam da böyledir.

Çocuk edebiyatında en çok kullanılan anlatım tekniklerinden biri olan mizah, sanatı ve değerleri rafa kaldırmadığı sürece oldukça etkili, kitap okumayı çocuklara sevdirebilecek bir yöntemdir; ancak mizah adı altında çocuklara öğretmenden nefret etme, anne ve babayı gevezelik yapan tipler olarak gösterme, arkadaşları samimiyetsiz, çıkarıcı addetme gibi kurguların sunulması anlamsızdır. Neden? Çünkü çocuk edebiyatı çok özel ve dikkat edilmesi gereken bir alandır. Yarının yetişkinleri hayatın zorlukları içinde adım adım yol alırken okuyacakları kitaplarda olmadık örneklerle karşılaşarlarsa birey olma yolculuğunu tamamlayabilirler mi? Sevgi, saygı, hoşgörü, empati, yardımseverlik, tabiatı sevme gibi duygular öyle derinden ve güçlü anlatılmalıdır ki çocuk bunu içselleştirip kolektif bilince taşıyabilsin.

Sonuç

Bu çalışmanın çıkış noktası Amerikan çocuk edebiyatında *Saftirik Greg’in Günlüğü* ve *Kaptan Düşükdon* gibi kitaplarda görülen, Türk çocuk edebiyatında da etkisi yavaş yavaş hissedilmeye başlanan, sanatın ve değerlerin yapı sökümleri üzerinden mizah oluşturmayı hedefleyen yeni bir eğilim konusunda eleştirel bakış açısı oluşturmaktır. Bu bağlamda çocuk edebiyatında sanat ve değerler eğitiminin ne derece önemli olduğunun altı çizilerek söz konusu türe ilişkin daha net bir perspektif oluşturmaya çalışılmıştır.

Yetişkin edebiyatı ile çocuk edebiyatı arasında hem konu, anlatım yönünden hem de kurgu açısından büyük farklar mevcuttur. Yeni yetişen ve en büyük sorumluluğu okula gitmek olan bir çocuğun okuyacağı kitaba okula gitmekten nefret eden ve bu konuda fikrini asla değiştirmeyen bir karakterin yerleştirilmesi birçok sorunsalı beraberinde getirir. Çocukluk dönemi psikolojik, sosyolojik ve kültürel bağlamda ilerde bireyleşmeye çalışacak insanın en hayati çıkış noktasıdır. Dolayısıyla bu döneme hitaben oluşturulacak anlatıların belirli bir bilinçle hazırlanmış olması elzemdir. Bu çalışmada çocuk edebiyatı sahasında göz ardı edilemeyecek iki unsur olan sanat ve değerler eğitimi konuları ele alınırken bu iki unsurun neden önemli

olduğu verilen örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çocukların yapısı gereği didaktik söylem ile değil de sanat kanalıyla duyumsatma, sezinletme yöntemiyle daha iyi öğrendikleri ve kanıksadıkları, yine değerler eğitiminin de bu kanalla çocuk edebiyatında yer almasının ehemmiyeti anlatılmıştır. Çocuk edebiyatının yetişkin edebiyatına nazaran daha dikkatle üzerinde durulması, araştırılması gereken bir alan olduğu aşikârdır. Dolayısıyla bu konu üzerinde yapılan değerlendirmeler akademik düzeyde kalmamalı, çocuklar için ortaya konulan yapıtlar eleştirel incelemelerden geçirildikten sonra yayımlanabilmelidir.

Kaynakça

- ARİSTOTELES (2016). *Poetika*. Çev. Ömer Aygün, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- DEDEOĞLU, Orhun, Buket (2014). “Estetik Kavramı Çerçevesinde Çocuk Edebiyatı”, *Türk Dili* 756, 602-607.
- ERYEŞİL, Osman (2015). *Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Çocuk Şiirlerinde Evrensel Değerler*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- FREUD, Sigmund (1999). *Sanat ve Edebiyat*. Çev. Emre-Ayşe Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları.
- ORAL, Feridun (2017). *Kırmızı Kanatlı Baykuş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SAYAK, Bülent (2016). *Oyun Kavramı Etrafında Postmodernizm ve Roman*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- SAZYEK, Hakan (2013). “Edebiyat Niçin İnsansız Olmaz?” *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/8, 1127-1139.
- SEVER, Sedat (2017). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Tudem Yayıncılık.
- SEVER, Sedat (2019). Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Soruşturması. <https://www.iyikitap.net/index.php/2019/03/04/cocuk-ve-genclik-edebiyati-sorusturmasi/> Alıntı Tarihi 20. 10.2020
- ŞİMŞEK, Taceddin (2016). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi (2012). “İlk Gençlik Edebiyatı Ders Notları”. www.cocukvakfi.org.tr Alıntı Tarihi 20. 10.2020
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi (2016). “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı, Edebiyatın Amacı ve İşlevi”. *Türk Dili Dergisi*, 780, 12-31
- TEVFİK FİKRET (2018). *Şermin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TOLSTOY, Lev Nikolayeviç (1941). *Sanat Nedir*. Çev. Mazlum Beyhan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TUZGÖL, Kamil (2018). “Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu”. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi/ Cilt:1, Sayı:1, 41-53*

URAL, Yalvaç (2014). *Korkuluğun Kalbi*. İstanbul: Marsık Yayıncılık.